

ALMÁSI BALOGH PÁL

Emlékezés az első részletes magyar nyelvű
Baradla-leírás szerzőjére

Hadobás Sándor

ÖSSZEFOGLALÁS

Az aggteleki Baradla-barlang első részletes magyar nyelvű leírását Almási Balogh Pál orvosnak (1794—1867) köszönhetjük. 1820-ban megjelent munkája fontos szerepet játszott legnagyobb természeti ritkaságunk hazai megismertetésében, s egyik alapvető forrása volt a 19. századi Baradla-kutatásnak is. Az utókor hálátlanul bánt vele, nevét és tevékenységét szinte teljesen elfelejtették. Személyében a magyar barlangkutatás egyik úttörőjét tisztelhetjük, de speleológus-berkekben sem kapta meg az őt megillető elismerést. Jelen írás ezt a mulasztást szándékozik pótolni. A szerző felvázolja Almási Balogh Pál életútját, mely gazdag volt tudományos és közéleti sikerekben, s a kortársak osztatlan megbecsülését váltotta ki. Majd részletesen ismerteti a Baradlaban tett látogatásáról készített irodalmi értékű beszámolóját, melynek legfőbb érdemei a hitelesség, pontosság és érdekesség, valamint az, hogy elsőként közli Townson angol nyelvű Baradla-leírásának (1797) magyar fordítását.

Az aggteleki barlang a 18—19. század fordulóján vált ország-világ előtt ismertté. Számos idegen nyelvű tudósítás jelent meg akkoriban a Baradláról: Townsoné angolul (1797), majd több kiadásban francia (1799, 1800, 1803) és holland (1801) fordításban, Raiszé németül (1807), Bartholomaeidesé latinul (1808), Glinkáé oroszul (1815), Staszicé lengyelül (1815) stb. Ezek révén külföldön talán hamarabb híre ment a barlangnak, mint itthon. A magyar nyelvű munkák száma ugyanis csekély ebben az időszakban: Teleki Domokos rövid leírása (1796) és Csokonai Vitéz Mihály 1801-ben kelt, de nyomtatásban csak 1818-ban rövidítve közreadott levele voltak az első jelentősebb anyanyelvi közlemények a Baradláról. (Tudomásunk van Farkas János egri vállalkozó 1794-ben készült kéziratáról, amely azonban elveszett, s így szélesebb nyilvánosságot nem kaphatott — I. Karszt és Barlang, 1966. I.). Olvasóközönségünk csupán 1820-ban ismerkedhetett meg alaposabban az ország legnagyobb természeti kincsével. Ebben az évben, a Tudományos Gyűjtemény I. számának 63—90. oldalán látott napvilágot a „Baradlai utazás 1818-dik Esztendőben” című útibeszámoló, A. B. P. aláírással. Szerzőjének kilétét sokáig homály fedte. 1890-ben még ismeretlenként említi Siegmeth Károly (*SIEGMETH K. 1890*). Az 1914-ben kiadott barlangi bibliográfia viszont már Balogh Pálnak tulajdonítja a munkát, akit Almási előnévvel tart számon művelődéstörténetírásunk (*SIEG-*

METH—HORUSITZKY 1914). Személyéről és a Baradla hazai megismertetésében fontos szerepet játszó művéről mostanáig nem szoltunk jelentőségéhez méltóan. A következőkben ezt az adósságot kívánjuk törleszteni.

Életútja, munkássága

Almási Balogh Pál 1794. október 18-án született a Borsod megyei Nagybarcán (a mai Kazincbarcika közelében). Édesapja a község református lelkésze volt. Elemi iskoláit Rimaszombatban végezte, majd 1810-től Sárospatakon, 1814-től rövid ideig Késmárkon, később újra Patakon tanult. Ifjú korában elsajátította a klasszikus nyelveket, továbbá a németet, olaszt, spanyolt, franciát és angolt.

1817-ben beiratkozott a pesti orvosi egyetemre. 1822-ben fejezte be tanulmányait, s a következő évben doktorrá avatták. Egész életében gyakorló orvos maradt, s emellett sokrétű tudományos és közéleti tevékenységet fejtett ki.

1825-ben hosszabb németországi tanulmányútra indult, mely döntő hatással volt pályafutására. Új ismereteket szerzett, s kapcsolatba került olyan híres egyéniségekkel, mint pl. Goethe. Különösen a Hahnemann professzor nevével fémjelzett homeopátiikus (hasonszenvi) gyógymód keltette fel az érdeklődését, melynek haláláig híve és legjelentősebb hazai művelője maradt.

Visszatérése után eredményes gyógyító-munkájával és tudományos téren szerzett érdemeivel hamar

Almási Balogh Pál arcképe a Vasárnapi Újság 1867. 39. számának 477. oldalán

felhívta magára a figyelmet. Több tudományra kiterjedő termékeny szakirodalmi munkásságot folytatott. Kivette részét a reformkor szellemi csatározásaiból is. Jelentős szerepe volt az orvosi műnyelv magyarítása körül kialakult vitában, melyben Bugát Pál nyelvrontással vádolta. „Tudományos művelődésünk története” című tanulmányát 100 arannyal jutalmazta az Akadémia 1835-ben. Tőle származott az Iparegyesület és az Állatvédő Egyesület gondolata. 1831-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1835-ben pedig rendes tagjává választotta — de nem orvosi, hanem nyelvészeti munkásságáért. A külföldi elismerések sem maradtak el: 1834-ben egyszerre lett tagja a berlini és a lyoni orvosi társaságoknak.

1837 és 1843 között szerkesztette a Tudománytár című folyóirat szépirodalmi részét. Irodalmi érdeklődését tanúsítja, hogy kézirati hagyatékában drámafordítás is található. Az 1846—47-ben alakult hasonzenvi orvosi egyesület jegyzője volt. 1847-ben az olasz tudósok velencei kongresszusán ő képviselte a magyar tudományos életet.

Kossuth, majd Széchenyi házi orvosaként közvetlen kapcsolatba került a reformkor nagyjaival, de a politikai küzdelmekben nem vett részt. Kossuthot rabsága idején rendszeresen felkereste a börtönben. Szomorú költelességeként 1848-ban ő kísérte a döblingi elmeegógyintézetbe a súlyosan beteg Széchenyit.

1856-ban ismét külföldre utazott. Hosszabb ideig tartózkodott Párizsban, Londonban és Brüsszelben. Tanulmányozta az ottani tudományos életet, azzal a céllal, hogy tapasztalatait itthon hasznosítsa. Ismeretséget kötött a kor legkiválóbb tudósaival. Fellépése nyomán együttműködés alakult ki a francia és a magyar akadémia között. Útja során

könyvtárnyi könyvet és folyóiratot szerzett Akadémiáknak. Hazatérését követően előadásokon számolt be útiélményeiről.

1865-ben az újjászervezett Homeopata Orvosok Egyesületének elnökévé választották.

1867. szeptember 11-én hűnyt el Pesten, nem sokkal 73. születésnapja előtt. Ötvenezer kötetes könyvtára és kéziratai az Egyetemi Könyvtárba kerültek. (EME 1866; FIALOVSKY B. 1933; HAJDU I. 1987; KÁTAY G. 1869; SZINNYEI J. 1891; VU 1858, 1867.)

Almási Balogh Pál egyike azon keveseknek, akik még életükben szobrot kaptak. Izsó Miklós 1864-ben mintázta meg 53,5 cm magas gipsz mellszobrát, mely a művész egyik legsikerültebb alkotása. „Minden sallang, zsinóros ruha és hasonló kellékek nélkül, egyszerűen, közvetlenül jeleníti meg a tudóst, kinek lényéből a meleg közvetlenség mellett a fölényes értelem nyugodt, emelkedett egyensúlya sugárzik. Nem vész el felesleges részletekbe, csak azt adja vissza, ami jellemző, ami hozzátartozik az arc kifejezéséhez. Tökéletes biztonsággal válogatta ki a vonásokat, melyek az egészet alkotják és az összehatás egységét felesleges részletek nem bontják meg. Jellemportrét ad, élön, beszédesen, tudása magaslatára emelkedve bátran felveszi a versenyt külföldi kortársai hasonló alkotásaival” (WEISZ A. 1939). A szobrot ma a Kiscelli Múzeumban őrzik.

Almási Balogh Pál kora legkiemelkedőbb tudósegyéniségei közé tartozott. Elismerés és tisztelet övezte több mint négy évtizedes pályafutását. „Egyike ő azon nagy műveltségű férfiaknak, kiknek agyában az emberi ismeretek összhangzatos egészet alkotnak. Kevés van, ki minden tudomány fontosságát úgy ismerné, mint ő, és mindamelllett olly távol volna minden félszegtől és egyoldalúságtól a tudományban. Egyaránt tisztelettel kell meghajolnunk előtte, mint fáradhatatlan kitűnő orvos, nagy műveltségű tudós, s író és rendíthetetlen hazafi előtt” — írta róla a Vasárnapi Újság 1858-ban. Tudományos nézeteit azonban lassan meghaladta az idő, művei elavultak, személye és munkássága egyre inkább a feledés homályába merült. De barlangkutatásunk történetébe örökre beírta nevét a Baradla első részletes magyar nyelvű ismertetésével.

Az 1818. évi Baradla-látogatás leírása

Almási Balogh Pál szülőfaluja, Nagybarca légvonalban kb. 30 km-re délre fekszik Aggtelektől, közel a Sajó völgyéhez, tehát nincs nagy távolság a két település között. Így bizonyosra vehető, hogy már gyermekkorában hallott a Baradláról, később pedig olvasmányaiban találkozott a barlanggal (ne feledjük: több idegen nyelvet beszélt!). Különböben nem írhatta volna, hogy „Hazánk ezen ritka barlangjának meg látása, 's' a' természet munkás erejéről való új esméreteknek óhajtása, már régolta czélomba lévén azt ez esztendő őszi szakaszába néhány barátimmal végre hajtottam”. Ekkor, 1818 őszén 24 éves, és a pesti orvosi egyetem hallgatója. A barlanglátogatásról készített, szépirói ére nyekről árulkodó élményszerű és szemléletes beszámolója, mint említettük, nevének kezdőbetűivel

szignálva jelent meg a Tudományos Gyűjtemény 1820. évi 1. füzetében. Csak találgathatjuk, miért nem fedte fel kilétét az olvasók előtt. Lehet, hogy mivel még nem fejezte be tanulmányait, illendőnek tartotta háttérben maradni. Egyébként ez volt Balogh Pál első nyomtatásban megjelent munkája. Életrajzírói, méltatói nem tesznek említést róla, pedig többszáz írása közül az egyik legfigyelemreméltóbb, s az utókor érdeklődésére is joggal számot tarthat.

Érdesen itt néhány szót szentelni a Tudományos Gyűjteménynek, mely az első tartós életű jelentős magyar tudományos folyóirat volt. 1817 és 1841 között havonta jelent meg. Hasábjain olvasható a korai magyar speleológiai irodalom három fontos közleménye: Balogh Pál írása mellett a fentebb már szóba hozott Csokonai-levél (1818), valamint Kölesi Vince tanulmánya az Abaligeti-barlangról (1820). Ezekben az években Thaisz András (1789–1840) volt a lap szerkesztője, akiről feltételezhetjük, hogy érdeklődött a barlangok iránt; legalább is ezt sejteti az említett munkák egymáshoz közeli időpontban történt közreadása.

Visszatérve Balogh Pál Baradla-leírásához, a bevezető részben érzékletes képet fest a barlangokról általában. Majd felsorol néhány nevezetes külföldi barlangot, s megállapítja: „Méltán ezek mellé lehet tenni Hazánknak edj igen nevezetes ritkaságát, az Agteleki barlangot, vagy az úgy nevezett Baradlát, mely amazoknak akár nagysága, akár belső formáltatásának sokféleségére nézve nem enged; 's ha amazokban meg elégedést lél a' figyelmes vándor, itt sem kevés bámulással szemlélheti csudás művét a természetnek, mely mintegy elrejtve a' föld meghatalmazott birtokosának szemei elől, a' setét üregek mellyiben új világot hoz elő”. Azt állítja, hogy a Baradla összeköttetésben van a szilicei jégbarlanggal. Hangulatos tájleírásban mutatja be Aggtelek szűkebb és tágabb környékét.

A faluba érkezésük másnapján vezető kíséretében, néhány fáklyával és sok gyertyával felszerelve indultak a föld alá. 3–4 láb széles nyíláson át, meredek lejtőn ereszkedtek az üregbe, mely hamarosan kitért, s kényelmesen járhatóvá vált. Fáklyáik fénye egyre szebb cseppkőképződményeket világított meg. A látvány keltette érzelmeit Milton

Elveszett paradicsomából vett idézetekkel fejezi ki Balogh, eredetiben és fordításban egyaránt. Nem elégszik meg azonban a barlang pusztá leírásával, számos érdekes megállapítást is tesz a föld alatti viszonyokról. Ennek alapján joggal tekinthetjük barlangkutatásunk egyik előfutárának. Megjegyzi, hogy a levegő sokkal hűvösebb a külsőnél, „de a'mellynek mértéklete osztán mindég egyforma maradt”. Életnek nem tapasztalta nyomát, csupán néhány békát látott. Társai vállalkozó kedve híján egyedül mászta meg a Moria hegyét, hogy láthassa a tetején levő, Paradicsomnak nevezett üreget, melyről elragadtatással ír. Említést tesz arról, hogy a „nagy Szálába” (a mai Hangverseny-teremben) az aggteleki ifjak és a barlanglátogatók olykor táncmulatásokat tartanak.

Szebbnél szebb cseppkőalakzatok követik egymást, „Épségbe azonban ritka helyen vagynak... mivel a' szám nélkül itt járt utazók sokszor mulattságból is leszoktak tördelni 's hajjálni”. Az érdekes formájú vagy feltűnő szépségű képződmények már akkoriban nevet viseltek: pl. Királyi palota, Római kútfő, Zsidó oltár stb.

Útjuk többször keresztezett vízfolyást. A szerző értesülései szerint nagy esők alkalmával ezek anyyira megduzzadnak, hogy kitöltik az egész üreget. Úgy tudja, hogy az egyik patak Jósvalfőnél jön a felszínre.

A barlang nehezen járható, veszélyes helyein, mint például Hóreb hegyén, lépcsők és karfák könnyítik az utasok dolgát, a patakokon pedig hidak vezetnek át. (Eszerint az akkor ismert szakaszt az idegenforgalom számára bizonyos fokig már kiépítették!)

Olykor oldalnyílások előtt haladtak el, melyekbe azonban még a helybeliek sem mertek bemenni az útvesztés veszélye miatt.

A vezető néhányszor „dévajkodott” Baloghékkal, azaz különböző trükköket alkalmazott meghökkenetésükre: egyszerű dallamokat kopogott ki a szép hangú cseppköveken, eltévedést színlelt, kalapját mélybe lökte, mintha odaveszett volna, de néhány perc múlva útjuk arra vezetett, s a fejedő előkerült stb. Egy-két évtizeddel ezelőtt a régi turavezetői gárda tagjai még éltek hasonló módszerekkel a látogatók lankadó figyelmének ébrentartására...

Látogatás az aggteleki Baradla-barlangban. A Vasárnapi Ujság 1861. évfolyamában megjelent rajz

Egy alacsonyabb üregben kalauzuk közölte, hogy elérkeztek a barlang végpontjához. E helyen a falak hemzsegték a névfelírásoktól; közülük megemlíti az 1808-ban (valójában 1805. december 31-én vagy 1806. január 1-jén) itt járt „Muszka Tiszteknek nevit” és a Ferdinánd főherceg 1817. évi látogatására emlékeztető feliratot. A barlang azonban itt nem ér véget, csak egy nagy tó lehetetlenné teszi a továbbjutást. „Ki tudja még ezen túl mi távolságra nyúlnak be az üregek a föld gyomrába, ’s mi új csodákat rejtenek magokban?” — teszi fel a kérdést Balogh, melyre néhány év múlva Vass Imre adja majd meg a választ. (Meg kell jegyeznünk, hogy itt furcsa ellentmondásba keveredik a szerző. Ugyanis az a hely, ahol a névfelírások találhatóak, a mai Münnich-ájtáró előtti alacsony terem, az ún. „ó-ág” vége volt. Innen vissza kellett fordulni, és a Nehéz-úton keresztül lehetett eljutni a barlang akkor ismert végpontjára, a Vaskapuig, ahol víz zárta el a továbbhaladás útját. A beszámolóból egyértelműen kitűnik, hogy Balogh mindkét helyen járt. Miből adódik hát az ellentmondás? Többféle magyarázat lehetséges; a legvalószínűbb az, hogy az események utólagos felelevenítésekor és írásba foglalásakor összekeverte az „ó-ág” végét és a Baradla akkori tényleges végpontját.)

A visszafelé vezető úton Balogh el-elmaradt társaitól, hogy kíváncsiságát kielégítve vizsgálatokat végezzen. Meggyőződik arról, hogy a barlang mészkőben fekszik, melynek „külső felületek sárgás agyag forma mázzal van bevonva”. A cseppköveket alakjuk, helyzetük, színük és formájuk szerint osztályozza, s képződésükről is kifejti elgondolásait. Említést tesz még a rejtélyes szekérnyomokról, a mellékágakról, a cseppkő orvosi alkalmazásáról és más érdekességekről. A Baradla keletkezésében — nyilván Raisz nyomán — a tűznek tulajdonít elsődleges szerepet. Ez az elmélet a földtan korabeli szintjén már elfogadhatatlan volt. Megjelenésekor kiadója is bírálta miatta Raiszt; érdekes, hogy ennek ellenére Balogh mégis követi.

Írása befejező részében elsőként közli magyar fordításban Townson könyvének az aggteleki barlangra vonatkozó részét (említettük: Balogh kitűnően tudott angolul!). A szigetországi utazó művét talán már sárospataki éveiben megismerte, de valószínűbb, hogy csak Pesten került a kezébe. Townson Baradla-leírását Csokonai is megemlíti 1801-ben írt, de csak 1818-ban kiadott levelében: „Ezt a Barlangot bójárta Towson (így!) Anglus is, kinek róla relatióját óhajtanám magyarra fordítva megnyerni” (CLEMENTIS 1818). Talán innen nyert ösztönzést e szövegrész magyarra ültetéséhez.

Almási Balogh Pál szóban forgó munkája nélkülözhetetlen forrása volt a 19. századi Baradla-kutatásnak. Vass Imre szerint „szépen előadja ezen barlang külön tájkainak kinézését” (VASS I. 1831). Schmidl Adolf ennek alapján dolgozta ki 1835-ben megjelent magyarországi útikönyvének „Aggtelek” című fejezetét. Sokat idézték, hivatkoztak rá, olykor az eredeti mű megjelölése nélkül (pl. Nemzeti Kalendárium, Kassa, 1847).

Almási Balogh Pál változatos életpályájának

csupán múltó epizódja volt a Baradla-barlang megtekintése. Nem vált belőle tudatos barlangkutató, de színes, élvezetes és hiteles leírása arról tanúskodik, hogy volt benne ilyen irányú érdeklődés és ösztönös tehetség. Csaknem öt évtizedes működése során még egyszer közelebbi kapcsolatba került a barlangtannal: 1846-ban a tufnai csontbarlangokról értekezett a Magyar Tudós Társaság Évkönyvében. (VII. köt. p. 83—116. Buda, 1846.)

Almási Balogh Pál a barlangtan e korai írásos emlékei alapján megérdemli, hogy a hazai barlangkutatók között tartssuk számon.

Hadobás Sándor
Rudabánya
Postafiók 20.
3733

IRODALOM

- CLEMENTIS (1818): Baradla Barlangnak bővebb leírása — *Tudományos Gyűjtemény*, 6. sz. 95. p.
 EME (1866): Balogh Pál — *Egyetemes Magyar Encyclopaedia*, V. Pest, 1866. 452. hasáb.
 FIALOVSKY B. (1933): Almási Balogh Pál élet- és jellemrajza — *Bp.*, 47. p.
 HAJDU I. (1987): A „legnagyobb magyar” borsodi háziorvosa — *Észak-Magyarország, Miskolc, április*.
 KÁTAY G. (1869): Almási Balogh Pál — *A magyar orvosok és természetvizsgálók... nagygyűlésének munkálatai XIII. Bp.*, XIV—XVI. p.
 SIEGMETH K. (1890): Az aggteleki cseppkőbarlang — *Eperjes*, 30. p.
 SIEGMETH K.—HORUSITZKY H. (1914): A magyarországi barlangok és az ezekre vonatkozó adatok irodalmi jegyzéke 1549—1913 — *Bp.*, 27. p.
 SZINNYEI J. (1891): Balogh Pál (almási) — In: *Magyar írók élete és munkái I. Bp.*, 478—480. hasáb.
 VASS I. (1831): Az Aggteleki barlang leírása... — *Pest*, 8—9. p.
 VU (1858): Almási Balogh Pál — *Vasárnapi Újság*, 43. sz.
 VU (1867): Almási Balogh Pál — *Vasárnapi Újság*, 39. sz. 477—478. p.
 WEISZ A. (1939): Izsó Miklós élete és művészete. 1831—1875. — *Bp.*, 41. p.

PÁL ALMÁSI BALOGH,

who was the first to describe the Baradla Cave of Aggtelek in Hungarian

The first detailed description the Baradla Cave of Aggtelek in Hungarian is the merit of the physician Pál Almási Balogh (b. 1794, d. 1867). His work appeared in 1820 and played an important role in making our foremost natural rarity known in Hungary and was a source for the research of the Baradla in the 19th century. Posterity has not been grateful to him; his name and activity was almost totally forgotten. Although he was among the pioneers of cave exploration in Hungary, he received no due appreciation even in speleological circles. The present paper wants to compensate for this neglect. Author outlines Pál Almási Balogh's career, rich in academic and public success and attracted unanimous respect. The description of the Baradla Cave, which has literary values, is analysed in detail. The main merits of this report are reliability, exactitude and interesting presentation and the fact that he was the first to publish in Hungarian translation Townson's description of the Baradla in English (1797).